

KÖNYVSZEMLE

Borbély Anna – Vančóné Kremmer Ildikó – Hattyár Helga (szerk.)

Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák

15. Élőnyelvi Konferencia. Párkány (Szlovákia), 2008. szeptember 4–6.

Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet;

Dunaszerdahely: Gramma Nyelvi Iroda; Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához, 101.)

Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2009. 542 p.

Ha egyszer valaki majd megírja a magyarországi szociolingvisztika történetét, abban a műben külön fejezetet kell biztosítani az Élőnyelvi Konferenciáknak, amelyek 1988 óta rendkívül pontosan ábrázolják a magyarországi szociolingvisztika mindenkori állapotát, fejlődését, tévútjait és eredményeit. Az eleinte évenként tartott Élőnyelvi Konferenciák az 1998-ban Bécsben lezajlott konferencia óta önállósultak, a szervezők az addigiaktól eltérően immár az MTA Nyelvtudományi Intézete Élőnyelvi Osztályának közreműködése nélkül adják tovább a kétévenkénti megrendezés jogát egy-egy újabb önkéntesen jelentkező intézménynek.

A húszéves évfordulón 2008. szeptember 4. és 6. között a szlovákiai Párkányban rendezték meg a *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák* című 15. Élőnyelvi Konferenciát. A konferencián elhangzott és bemutatott előadások, poszterek és műhelyek szerkesztett és lektorált változatait tartalmazó kötet ugyan ezen a címen egy évvel később, 2009-ben jelent meg. Mint az Élőnyelvi Konferenciák általában, ez a 15. konferencia is olyan szociolingvisztikai kutatási eredmények bemutatására nyújtott lehetőséget, amelyek elsősorban a mai magyar (ezen belül a hazai magyar,

a határainkon kívüli magyar, valamint a magyarországi kisebbségi) nyelvvaltozatokra irányulnak. (A fentiekre lásd a kötet bevezetőjében a 9. oldalon írottakat, továbbá Borbély 2009: 103.)

Sokan kiemelték már, hogy az elmúlt húsz évben az Élőnyelvi Konferenciák a Kárpát-medencei magyar nyelvészek együttműködésének legfőbb fórumai voltak, ezért hatásuk jóval nagyobb, mint ami az egyes előadások hatásának egyszerű matematikai összegéből kiszámítható lenne. Az egymás utáni Élőnyelvi Konferenciák biztosítottak ugyanis lehetőséget több jelentős kutatás előkészítésére, a kapcsolatok építésére, mint ezt a Termini Kutatóhálózat kapcsán Péntek János (2008: 699), „A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén” című projekt kapcsán pedig Kontra Miklós (1998: 14) is megemlíti.

Ezek a kutatóhálózatok, projektek természetesen előadások formájában is feltűnnek a konferenciákon. A Termini Kutatóhálózat (lásd <http://ht.nyud.hu>), amely lexikológiai és lexikográfiai, valamint korpusznyelvészeti munkálataival elsősorban a „határtalanítás”-nak, a határon túli magyar nyelvvaltozatok „egyenjogúsításának” legjelentősebb fóruma, több előadással is szerepelt a 15. konferencián. Lanstyák István „A sajátos határon túli magyar szókincs változatosságának dialektális, regiszterbeli, időbeli és stilisztikai aspektusáról” írt. Előadásában „a Termini Kutatóhálózat munkatársai által a Termini magyar–magyar adatbázis építése során alkalmazott új, többdimenziós stílusminősítési rendszert” mutatta be, melynek „alkalmazásával sikerült megszüntetni a stílusminősítések jelentős részének többértelműségét” (21). A Lanstyák által összefoglalt elvek (bővebben Lanstyák 2009) túlmutatnak az adatbázis-építés keretein, és az alkalmazott minősítési rendszert, különösen pedig a kérdéskör módszeres végiggondolását bátran ajánlhatjuk a lexikológia és a lexikográfia minden művelőjének figyelmébe.

Lanstyák István előadása mellett Benő Attila írása (Köznyelvi lexikai egységek szemantikai sajátosságai a kisebbségi magyar nyelvváltozatokban) kapott helyet a kötet első, „Határon túli magyar szókincs” címet viselő blokkjában (15–33). Benő a magyarországi és a határon túli nyelvváltozatokban is meglévő kölcsönszavak jelentésének eltéréseit elemezve kimutatja, hogy az eltérések szemantikai viszonyokba rendezhetők, és hogy az átvevő nyelvváltozatban a várt különfejlődés mellett számos párhuzamos jelenséggel is találkozunk.

A Termini Kutatóhálózat részeként megalakult Imre Samu Nyelvi Intézet a „Kisrégiók magyar nyelve” műhelycímmel (455–490) mutatkozott be a 15. Élőnyelvi Konferencián. Két előadójuk, Kolláth Anna és Szoták Szilvia a határon túli adatbázis muravidéki és örvidéki elemeit, a „helyi kontaktusváltozók használati gyakoriságát, szociális érvényét” (457), a többi műhelybeli előadás pedig a muravidéki és a burgenlandi kétnyelvű oktatási modellt mutatta be.

A párkányi konferencia másik műhelye a Szegedi Tudományegyetem LINEE projektje volt (491–535), amelyről Fenyvesi Anna beszélt röviden. A kilenc európai egyetem alkalmazott nyelvészeti kutatócsoportjának közreműködésével létrejött és az Európai Unió által támogatott LINEE (Languages In a Network of European Excellence, azaz Nyelvek az Európai Kiválóság Hálózatában nevű) projekt (bővebben: <http://www.linee.info>) az európai soknyelvűséget kutatta alkalmazott nyelvészeti és interdiszciplináris megközelítésben. A műhely anyagában hét írás szerepel. Rabec Ferenc kisebbségi magyar környezetben dolgozó pedagógusokkal készült interjúk alapján vizsgálta és csoportosította a szlovákiai, romániai és szerbiai kisebbségi magyar oktatás nyelvi problémáit. Ugyanebben a témakörben Ódry Ágnes a kisebbségi magyar pedagógusok és az anyanyelvvvel kapcsolatos ideológiák kérdéséről szól, Kiss Zsuzsanna Éva a többségi nyelvvvel kapcsolatos nyelvi ideológiák néhány jellemzőjét tárta fel kisebbségi magyar

környezetben Felvidéken, Vajdaságban és Erdélyben egy empirikus kutatás eredményeire támaszkodva. Dégi Zsuzsanna az idegennyelv-oktatáshoz fűződő attitűdöket tekintette át a kisebbségi magyarok körében, Szabó-Gilinger Eszter írása pedig a tanórai tanári attitűdöket mutatja be az osztálytermen belüli nyelvhasználat elemzésével. Donald W. Peckham angol nyelvű tanulmánya az angolnak a nem anyanyelvi beszélők közötti szerepét vizsgálja (az angol mint lingua franca), míg Balogh Erzsébet és T. Balla Ágnes két Magyarországon működő multinacionális nagyvállalat kommunikációját hasonlítja össze a nyelvmenedzselelmélet segítségével.

A 15. Élőnyelvi Konferencia előadásainak száma jelentősen meghaladja a korábbi konferenciákon szokásost; a kötet 50 előadás, 14 poszter és az említett 2 műhely anyagából készült. (A konferencián megtartott „Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák – a nyelvészek társadalmi felelőssége a kutatásban és a szemléletformálásban” című kerekasztal-beszélgetés nem is került bele a konferenciakötetbe, ezt a rendezők önálló kiadványként tervezik megjelentetni.) Ilyen nagy számú előadást természetesen még az említés szintjén is nehéz volna bemutatni, de a konferencia főbb témáiról, irányairól képet kaphatunk az egyes írásokat egybefogó nagyobb tematikus blokkok áttekintésével, amelyekbe a szerkesztők – szakítva a korábbi, a szerzők neve alapján betűrendben közreadó gyakorlattal – össze rendezték a tanulmányokat.

A már bemutatott „Határon túli magyar szókincs” című első egységet (15–33) a „Magyar nyelvváltozatok – nyelvi változók” cím alá sorolt írások követik (35–137). Ezeknek tematikája és elméleti háttere is igen vegyes. Kontra Miklós (Mivel korrelálnak a nyelvi előítéletek Budapesten?) vagy Borbély Anna (Morfológiai változók a standard nyelvi ideológia örvényében: Elemzések a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú beszélt nyelvi korpuszban) szigorúan szociolingvisztikai írása mellett kifejezetten keverék nyelvészeti szemléletű (a társasnyelvészet fogalmait rendszer-

nyelvészeti keretbe ültető) munkákat is találunk itt.

A magyar nyelvváltozatokkal foglalkozó írások körében olvashatjuk Menyhárt Krisztina munkáját a spontán beszéd időbeli és térbeli változásairól, amelyben a magyar beszéd szinte közhelyként emlegetett felgyorsulását és az eltérő megakadás-jelenségeket vette szemügyre. Kutatásának végeredménye igen figyelemreméltó, mert szépen igazolja, hogy mily gyenge lábakon állnak az empirikus kutatások nélkül született vagy épp össze nem mérhető adatok összevetésével alátámasztott nyelvi-nyelvészeti evidenciáink. A beszédtempó gyorsulására vonatkozó vélekedéseket például Menyhárt Krisztina vizsgálatai korántsem mutatták olyan jelentősnek, mint azt a szakirodalom alapján feltételezhetnénk, sokkal inkább arról van szó, hogy a mai kontrollcsoportként használt fiatal budapesti egyetemisták beszédtempója gyorsabb, és nem általában a mai magyar beszéd sebessége (118).

A konferenciakötet harmadik része a „Magyarországi nemzeti és nyelvi kisebbségek”-kel foglalkozik (139–209). Az itt található írások között Bartha Csilláé a nyelvvideológiák, attitűdök és nyelvcsere kérdéseit feszegeti, azt, hogy a kétnyelvűséggel kapcsolatos elképzeléseknek milyen szerepe van a kisebbségi nyelvek megőrzésében. Erb Maria a tarjáni német közösség etnikai heterosztereotípiáit vizsgálta. Tanulmányának nagy erénye, hogy nemcsak öncélú kvantitatív adatokat közöl, hanem bemutatja az adatközlők reakcióit, megjegyzéseit is.

A siketek társadalmi és nyelvi helyzetéről Hattyár Helga (A sztereotípiák, előítéletek és attitűdök hatása a siketek nyelvvelsajátítására) és Suri Andrea (Hallássérülten a felsőoktatásban – az érintettek véleményének tükrében) tanulmányában olvashatunk. Suri Andrea írását különösen hitelessé teszi, hogy maga is hallássérült (még ha módszertanilag nem is tekinthetjük kifogástalannak, hogy saját maga adatközlőjeként szerepel saját előadásában).

A még nem említett témakörök között akadnak a magyar és/vagy magyarországi nyelv-

változatokhoz nem kapcsolódóak is. A „Tengeren túli nyelvpolitika” blokk (211–219) egy írást foglal magába, amelyben Kassai Ilona a „kanadai francia nyelv függetlenségi harcá”-ról szól.

A „Finnugor közösségek” (291–318) szociolingvisztikai vizsgálatáról többek között Salánki Zsuzsától értesülhetünk, aki az udmurtoknak az anyanyelvükkel kapcsolatos véleményéről ír. Pomozi Péter a vöri irodalmi nyelv tervezése során felvetődő nyelvvideológiai és attitűdbeli kérdéseket tárgyalja, természetesen ügyelve rá, hogy általánosabb vetülete is legyen írásának. Igen érdekesek Janurik Boglárka megfigyelései a nyelvtani kódváltás típusairól az erza–orosz kétnyelvűek beszédében. Az egyes előadásokon túl külön öröm, hogy az Élőnyelvi Konferenciák történetében első alkalommal mutatkozott be Párkányban egy finnugor szekció. Hogy lesz-e folytatása, nem tudjuk: 2010-ben a beregszászi 16. Élőnyelvi Konferencián egyetlen előadás sem hangzott el ebben a témakörben.

A kötet további írásai többnyire a határokon túli magyarság nyelvi-nyelvhasználati kérdéseiről szólnak. Bizonyára a konferencia helyszínének köszönhető, hogy sok előadás foglalkozik a szlovákiai magyarok nyelvével („Felvidéki oktatás, egyház, nyelvhasználat”: 221–289), de külön blokkot kaptak a romániai és a kárpátaljai magyar közösség nyelvhasználatát vizsgáló tanulmányok is („Romániai közösségek – ideológiák, adatok”: 319–346, „Kárpátaljai nyelvi attitűdök és oktatás”: 403–454).

A kárpátaljai cikkek rendkívül szorosan kapcsolódnak egymáshoz, témájukon, módszerükön, tárgyalásmódjukon látszik, hogy egyazon kutatás keretében készültek, melynek középpontjában a saját magyar nyelvváltozathoz fűződő viszony áll. Cserniczkó István tanulmányában a „hogyan látják nyelvváltozataikat a kárpátaljai magyarok” kérdéskört kutatja; Lakatos Katalin, Ferenc Viktória, Molnár Anita és Bányi Szilvia a kárpátaljai magyar közösségek különböző oktatási jelenségeiről írnak (kárpátaljai pedagógusok és a nyelvjárások, attitűdök a kultúraközi kommu-

nikáció tükrében, tannyelv, nemzeti identitás és a nyelvek presztízse, az idegen nyelvekkel és oktatásukkal kapcsolatos sztereotípiák és attitűdök); Karmacs Zoltán pedig azoknak a társadalmi és politikai változásoknak a hatását elemzi, amelyek gyengítő és erősítő tényezőként jelentkeznek Kárpátalján a magyar nyelv esetében.

Feltűnő, hogy a romániai közösségről szóló három tanulmány mindegyike Magyarországon született. A három szöveg közül a Lukács Csilláé, amelyben a szerző a székelyföldi középiskolások nyelvi/nyelvjárási tudatosságát vizsgálta, elsősorban empirikus adatokat közöl, míg Petteri Laihonen és Bodó Csanád az adatokra támaszkodva általánosabb következtetéseket is megfogalmaz. Petteri Laihonen „a nyelvi ideológiák elméleti keretében próbál képet adni arról, hogyan látják a romániai bánági nyelvi helyzetet az ott élők” (321), Bodó Csanád pedig a nyelvi szocializáció gyakorlatait rendszerezi moldvai két-nyelvű beszélőközösségekben, rávetítve mindent a nyelvi ideológiákra, a román és magyar nyelvhez kapcsolódó értékekre.

Nem szóltunk még a felvidéki magyarság nyelvhasználatát elemző írásokról. Ezek között akad olyan, amelyiknek anyaggyűjtése a legolvasottabb országos lap, a *Sme* elektronikus változata alapján készült. Szabó Mihály Gizella dolgozata a szlovák fórumozók véleményét elemzi a szlovákiai magyarok nyelvhasználati jogairól és nyelvhasználatáról. Rendkívül tanulságos, hogy a többségi nemzet képviselőinek gyakran sztereotip véleménye miképpen nyilvánul meg ebben a kérdés-körben.

Sándor Anna, Presinszky Károly és Bauko János a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem magyar egyetemistái körében végzett attitűdvizsgálatot. Sándor Anna és Presinszky Károly a nyelvjárásokról és nyelvváltozatokról kérdezte hallgatóit, Bauko János pedig a személynevek iránti attitűdvizsgálatokat mutat be, például arról, hogy hogyan viszonyulnak saját nevükhöz, többek között a női családnévhez kapcsolódó *-ová* végződéshez.

Misád Katalin és Simon Szabolcs előadása egy, a Nagyszombati Egyetemen készített magyarnyelv-tankönyvben található nyelvi ideológiákat, nyelvhelyességi babonákat, szakmai tévedéseket stb. veszi számba. Menyhárt József a szlovákiai református és katolikus egyházpolitika nyelvi vetületeit nézi át, megerősítve, hogy a hitélet olyan nyelvhasználati szintér, amelyet nem lehet csupán az egyház magánügyeként értelmezni. Érdekes olvasmány Vörös Ferenc tanulmánya, amelyben a magyar nyelvű ügymenetre utaló adatokat rendszerezi az 1920-as évekbeli szlovák anyakönyvi bejegyzésekből. A felvidéki magyarok nyelvhasználatával foglalkozó előadások sorát Lovisek Júliának a pozsonyi magyarok mai utcanévhasználatát feltáró kérdőíves kutatása zárja, amelyben azt igyekezett megállapítani, hogy mennyire él még a pozsonyi magyarság nyelvében a történelmi magyar utcanévek ismerete.

A kötet közepén, a romániai és a kárpátaljai témák közé ékelve található a „Kétnyelvűség, kódváltás, diglosszia” cím alatt megjelentetett cikkek (347–401). Ezek között a finnországi magyarok egy csoportjának identitásával és nyelvi attitűdjével foglalkozik Kovács Magdolna írása, itt kapott helyet az egyetlen vajdasági írás (Kalocsai Karolina: A kontaktus-hatás jelensége a vajdasági magyarban) és Pintér Tibor észrevételei a cigányok diglossziájáról. „Több évtizede már – írja Pintér –, hogy a magyarországi és a (cseh)szlovákiai romani tárgyú kutatások a romani- és beáspárú kétnyelvűséget pontosabb szociolingvisztikai, valamint nyelvkörnyezettani kutatások hiányában pontosítás nélkül egyszerűen diglossziának tekintik” (393). Ez azonban nem ennyire egyértelmű, és mint a szerző rámutat, diglossziáról csak a társadalmilag zárt romani vagy beás nyelvű közösségekben beszélhetünk, egyébként viszont nem célszerű minden etnokulturális problémát diglossziának tekinteni (399).

A tanulmányok rövid bemutatása sem terjedhetett ki a kötetben közölt mindegyik írásra, de a főbb témák és irányok így is jól kiraj-

zolódnak. Általános képet ugyanakkor mégis csak nagyon nehezen vázolhatnánk föl, mert az egyes dolgozatokban jobbra szerzőnként és munkacsoportonként eltérő szociolingvisztikával találkozhatunk. Annak eldöntése, hogy ez örömteli-e (mert az eltérő kutatói érdeklődés és módszer megtermékenyíti a hazai élőnyelvi kutatásokat), vagy inkább negatívum (mert arra mutat, hogy mindmáig hiányoznak a kiforrott módszerek és szemlélet, ami a nemzetközi összevetést lehetővé tenné), nem az én tisztem. Az mindenesetre elég világosan látszik a névmutató böngészéséből, hogy az Élőnyelvi Konferenciák előadói nem a nemzetközi szakirodalomhoz fordulnak elsősorban, hanem a magyarhoz. Így aztán nem Labov a leggyakrabban idézett szerző, hanem a konferenciát jelenlétükkel, előadásaiikkal megtisztelő magyar kutatók. Ettől még remélhetőleg az Élőnyelvi Konferenciák a továbbiakban sem válnak belterjessé (biztosíthatja ezt változó helyszín és a változó szervezőgárda is), és továbbra is betöltik az elmúlt húsz évben is játszott szerepüket, segítve a magyarországi és határon túli kutatókat a találkozásban, eszmecserében, fórumot biztosítva a magyar nyelvváltozatok alapvetően szociolingvisztikai vizsgálatának. Látva az időközben a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete által megszervezett és lebonyolított 2010. évi 16. Élőnyelvi Konferencia programját (*Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*), bizvást reménykedhetünk, hogy az Élőnyelvi Konferenciák sorozata töretlenül folytatódik.

Kis Tamás

IRODALOM

- Borbély Anna (2009): Rövid beszámoló a 15. Élőnyelvi Konferenciáról. *Magyar Nyelv* 105/1, pp. 103–105.
- Kontra Miklós (1998): Sorozatszerkesztői előszó. In: Csernicskó István: *A magyar nyelv Ukrajná-*

ban (Kárpátalján). Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, pp. 13–15.

Lanstyák István (2009): A *platni* botránya. (Egy új stílusminősítési rendszer felé). *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 11/2, pp. 25–40.

Péntek János (2008): Termini: magyar nyelvészeti kutatóállomások hálózata a Kárpát-medencében. *Kisebbségkutatás* 17, pp. 699–722.

Phillipson, Robert

Linguistic Imperialism Continued

[Folytatódik a nyelvi imperializmus]
Routledge: New York – London, 2009.
288 p.

Ma, amikor a demokrácia idejét éljük, az Európai Unió elkötelezettnek érzi magát – legalábbis a deklarációk szintjén – a nyelvi sokszínűség fenntartására és az összes tagállam nyelvi egyenlőségének biztosítására. A gyakorlat mégis azt mutatja, hogy van egy nyelv, amely a többi európai nyelvnél fontosabb szerepet játszik az egyes tagországokban, nemcsak az unió nemzetközi szintű kommunikációjában, hanem az intézmények működtetésében is.

Robert Phillipson több évtizedes munkássága a nyelvi alapon történő igazságtalanságok, jogsértések feltárásával foglalkozik. Az angliai Oxford és Leeds egyetemeken szerzett diplomát, majd Amszterdamban doktorált. Spanyolországban, Algériában, Jugoszláviában és Londonban szerzett tapasztalatokat a nyelvpolitika és a nyelvpedagógia területén a British Council megbízottjaként. Az utóbbi évtizedekben Dániában él, jelenleg a Copenhagen Business School nyugalmazott professzora. A nyelvtanulásról, a nyelvi emberi jogokról és a nyelvpolitikáról szóló könyvei tíz különböző nyelven jelentek meg világszerte.

Phillipson mind közül talán legismertebb munkájává az 1992-ben megjelent *Linguistic Imperialism* vált, amelyben a modern világban zajló nyelvi folyamatokat és különösen az an-